

Aydın Mədətoğlu

Filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

Bizim yazar

Milli, dini və insani duyğularla bəslənən, Türk kimi yaşayıb, Türk kimi yüksələn və Türk kimi bu dünyanı tərk edib əbədiyyətə qovuşan əsil türklər yalnız öz millətində deyil, bütün insanlığa xidmət etmiş, bəşəriyyətin böyük bir bölümünü zaman-zaman rifaha ulaşıdırılmış, elmi, ictimai, iqtisadi və siyasi baxımdan durmadan yüz illərlə yüksəlmiş, beş min illik bir dövrdə tarixə mədəniyyətin ən yüksək mərhələsi sayılan 25 imperatorluq, 60 dövlət, 4 atabaylıq, 32 bəylik, 35 xanlıq və 9 Cümhuriyyət bəxş etmişlər. Türklərin bu əzəmət və yüksəlişi onun düşmənlərini qıcıqlandırmış, Türkləri yox etmək və ya ən azı zəif duruma düşürmək üçün yüz illərlə düşüncü-daşınmış, nəhayət XX yüzilliyin ikinci onilliyində bu istəklərinə nail olmuşdular. Türk düşmənləri birləşib Türklərin 600 illik Osmanlı İmperatorluğuna son qoymaqla da kifayətlənməyib Türkiyə Türklərini də digər Türklər kimi əsarət altına almağa girişmişdilər. Bu məqsədlə onlar Türkiyənin içində yaşayan xristian yunanları və ermənləri hər-yönlü dəstəkləyərək ölkə daxilində qətləmlər törətmiş, ölkəni və xalqı yağmalamaqla Türkiyə Türklərini də dövlətdən məhrum etməyə çalışmışdılar. Ölkənin belə bir durumunda Tanrı öz ordusu saydığı Türk millətini bağrından bir qurtarıcı çıxarmış və bu qurtarıcı Türk millətinə yeni bir həyat bəxş etmişdir. Bu qurtarıcı tarixdə məşhur Qazi Mustafa Kamal Atatürkdür.

Əsil adı Mustafa olan Atatürk 1881-ci ildə Səlanikdə anadan olmuş, atası Əli Rza Əfəndi, anası Zübeydə xanımdır. Ata tərəfindən

de Zübeydə xanımla evlənmiş, ondan altı övladı olmuş, dördü kiçik yaşlarında öldüyündən Atatürkün yalnız 1956-cı ilə qədər yaşayan bacısı Makbulə xanım qalmışdı.

İlk təhsilini ulu babası Hafiz Mehmet Əfəndinin əsasını qoyduğu məhəllə məktəbində, sonra

atası Əli Rza Əfəndinin istəyi ilə Şəmsi Əfəndi məktəbində alan Mustafa atası 1888-ci ildə öldüyündən bir müddət Rapla Çiftliyində dayısının yanında qalmış, sonra yenidən Səlanikə dönərək məktəbi bitirmiş və Səlanik Mülkü Rüştiyəsinə qeyd olunmuş, qısa bir aradan sonra 1893-cü ildə Hərbi Rüştiyəyə daxil olmuşdu. Hərbi Rüştiyədə riyaziyyat müəllimi onun istedadını yüksək qiymətləndirərək onu "Kamal" adlandırmış və o gündən başlayaraq Atatürk "Mustafa Kamal" adını daşımışdır. Mustafa Kamal 1896-1899-cu illərdə Monastır Hərbi Məktəbində oxumuş, oranı bitirib İstanbulda Hərbi Məktəbə daxil olmuş, 1902-ci ildə Hərbi Məktəbdən "teymən" (leytenant) rütbəsi ilə məzun olub Hərbi Akademiyada təhsilini davam etdirmiş, 11 yanvar 1905-ci ildə "yüzbaşı" (kapitan) rütbəsi ilə Akademiyanı bitirmiş, 1905-1907-ci illərdə Şamda 5-ci Orduda qulluq etmiş, 1907-ci ildə Kolağası (Baş kapitan) olaraq Monastır 3-cü Ordusunda, 19 aprel 1909-cu ildə İstanbulda daxil olub hərbi qiyamı yatıran və Sultan Əbdülhəmidə taxtdan salan Hərəkat Ordusunda Kurmay Başkanı (Ştab Naçalnik) vəzifəsi daşımış, 1910-cu ildə Fransaya göndərilmiş, 1911-ci ildə İstanbulda Genel Kurmay Başkanlığında (Müdafiə Nazirliyində) çalışmağa başlamışdı. 1911-ci ildə İtalyanların Trablisqərbə (Şimali Afrikadakı Tripoliyə-A.M.) hücumu ilə başlayan müharibədə Mustafa Kamal bir qrup yoldaşı ilə birlikdə Tobruk və Dərnə bölgəsində görev almış, 22 dekabr 1911-ci ildə İtalyanlara qarşı Tobruk savaşını qazandığından 6

Zəfərlərə

(podpolkovnik) rütbəsinə yüksəlmiş, 1915-ci ildə Hərbi Attaşədəki vəzifəsi sona erincə 19-cu tüməni (diviziyası) qurmaq üçün Tekirdağa göndərilmiş, 18 mart 1915-ci ildə Çanakkala Boğazını keçməyə çalışan İngilis və Fransız donanması ağır itkilər verib Qelibolu yarmadasına hərbi qüvvə çıxarmağa qərar vermiş, 25 aprel 1915-ci ildə Arıburnuna çıxan düşmən qüvvələrini Mustafa Kamalın komandanlıq etdiyi 19-cu tümən Conkbayırında durdurmuş, bu qələbədəndən dolayı Musta-

Əsil adı Mustafa olan Atatürk 1881-ci ildə Səlanikdə anadan olmuş, atası Əli Rza Əfəndi, anası Zübeydə xanımdır. Ata tərəfindən ulu babası Hafiz Əhməd Əfəndi XIV-XV əsrlərdə Konya və Aydından Makedoniyaya yerləşdirilən Qocacıq Yürüklərindəndir. Anası Zübeydə xanım isə Səlanik yaxınlığındakı Lanqaza qəsəbəsinə yerləşmiş qədim bir Türk ailəsinə mənsubdur. Milis zabiti, vəqf katibi və daha sonra taxta ticarəti yapan Əli Rza Əfəndi 1871-ci ildə Zübeydə xanımla evlənmiş, ondan altı övladı olmuş, dördü kiçik yaşlarında öldüyündən Atatürkün yalnız 1956-cı ilə qədər yaşayan bacısı Makbulə xanım qalmışdı...

fa Kamalın əsgərlərinə "Mən sizə hücumu əmr etməyərəm, ölməyi əmr edərəm" əmri cəbhənin taleyini dəyişdirmişdi. Mustafa Kamal Çanakkalada bir qəhrəmanlıq dastanı yazmış, Müttəfiq dövlətlərinə "Çanakkala keçilməz" dedirtmişdi.

Mustafa Kamal Çanakkala Savaşlarından sonra 1916-cı ildə Ədimə və Diyarbakirdə görev almış, 1 aprel 1916-cı ildə General-leytenant rütbəsinə yüksəlmiş, rus ordularına qarşı savaşaraq Muş və Bitlisə geri almış, Şam və Hələbdəki qısa sürəli görevlərindən sonra 1917-ci ildə İstanbula gəlmiş, vəlləhd Validəddin Əfəndi ilə Almaniyaya gedərək cəbhədə incələmələrə başlamış, bu səyahətdən sonra xəstələnərək Viyana və Qarışbada gedərək müalicə olunmuş, 15 avqust 1918-ci ildə 7-ci Ordu Komandanı olaraq Hələbə dönmüş, bu cəbhədə İngilis ordularına qarşı başanlı müdafiə savaşları yapmış, "Mondoros Mütarəkəsi" imzalandıqdan bir gün sonra 31 oktyabr 1918-ci ildə "İdirim Orduları Qrupu" Komandanlığına gətirilmiş, bu ordu ləğv edildikdən sonra 13 noyabr 1918-ci ildə İstanbulda gələrkən Hərbi Nazirlikdə görevə başlamışdı.

Qərbin imperialist dövlətləri dünya xəritəsini yenidən cizmaq və Osmanlı İmperatorluğunun ərazilərini paylaşmaq məqsədilə 1914-cü ildə I Dünya müharibəsini başlatmış və sonda 30 oktyabr 1918-ci ildə "Mondoros müqaviləsi"ni Osmanlı İmperatorluğuna imzaladaraq ona ağır şərtlər yüklemiş, bununla da onu tarix səhnəsindən silmiş, Osmanlı idarəsindəki Ərəb ölkələrini də öz nüfuz dairələrinə almışdılar. Bütün bunlarla kifayətlənməyən Qərb imperialistləri yunan və erməni

ulu babası Hafiz Əhməd Əfəndi XIV-XV əsrlərdə Konya və Aydından Makedoniyaya yerləşdirilən Qocacıq Yürüklərindəndir. Anası Zübeydə xanım isə Səlanik yaxınlığındakı Lanqaza qəsəbəsinə yerləşmiş qədim bir Türk ailəsinə mənsubdur. Milis zabiti, vəqf katibi və daha sonra taxta ticarəti yapan Əli Rza Əfəndi 1871-ci il-

mart 1912-ci ildə Dərnə komandanlığına təyin edilmiş, 1912-ci il oktyabr ayında Balkan müharibəsi başlayınca Qelibolu və Bolayırda birliklərlə savaşa qatılmış, Demitoka və Ədirnənin geri alınmasında böyük xidmətlər göstərmiş, 1913-cü ildə Sofya Hərbi Attaşəsinə təyin edilmiş, bu vəzifədə olarkən 1914-cü ildə "yarbay"

fa Kamal "albay" (polkovnik) rütbəsinə yüksəlmişdi. 6-7 avqust 1915-ci ildə İngilislər yenidən Arıburnuna hücumu keçmiş, Anafartalar Qrupu Komandanı albay Mustafa Kamal 9-10 avqustda "Anafartalar Zəfəri"ni qazanmışdı. Bu qələbəni 17 avqustda Kirəçtəpədə, 21 avqustda 2-ci Anafartalarda da təkrar edən albay Musta-

apararan Komutan

birleşmələrini də arxalarına alaraq Türklərin ana yurdu Türkiyə ərazisini də işğala başlamış və bir çox ərazilərini də işğal etmişdilər. Fransızlar Adana və Anadolu dəmiryolu boyunca ən önəmli yerləri işğal etmiş, Güney Anadolu bölgəsindəki Urfa, Maraş, Ayıntap İngilislər tərəfindən işğal edilərək Fransızlara verilmiş, Antalya və Konyanı İtalyan orduları, Merzifon və Samsunu İngilis əsgərləri işğal etmiş, İstanbul müttəfiq qüvvələr tərəfindən işğal edilmiş, fürsətdən istifadə edən Yunanlar İzmir işğal edərək məmləkətin içlərinə doğru irəliləməyə doğru başlamışdılar. Belə bir vəziyyətdə Türklər Mustafa Kamal Paşanın öndərliyində qurtuluş savaşına başlamış və qərbin imperialist güclərinə qarşı Cümhuriyyətin qurulmasına gədən yolu açmışdılar. Bütün bunları Mustafa Kamal Paşa o dövrdə belə dəyərləndirmişdi:

"İstila fikri ilə başlanan Cahan Hərbinə xitama ərdən qaliblər təklif etdikləri sülh şərtləri ilə ana torpaqlarımızı, istiqlal və hürriyyətimizi əlimizdən almağa, əsrlərdən bəri İslam və Türklüyün fədakar mühafizə olan millətimizi əsir dərəcəsinə endirməyə çalışdılar... İtilaf dövlətləri bəzi müstəqil bir dövlət halında yaşamağa qabiliyyəti olmayan bir millət hesab edir və bu yanlış düşüncə bəhanəsilə məmləkətimizi parçalamaq və millətimizi əsarət altına almaq istəyirdilər. Düşmənlərimiz istila etdikləri məmləkətimizdə hər növ müdafiə vəsaitindən təcrid edilmiş olan millət-daşlarımızı qarşı bu günə qədər fasiləsiz olaraq təhrib, yağma, qətl kimi zülmələri təbii etməkdə heç bir tərəddüd göstərmədilər. Düşmənin bu insafsız qərarı və zülmü qarşısında millət olaraq...yeddidən yetmişə, qadın kişi, gənc qoca –hər kəs birlik çağırışına qoşuldu. Birlik bizi zəfərə ulaşırdı" (Bax: Atatürkün Söyləv və Demeçləri, II cilt, səh.18).

Türkiyə Cümhuriyyətinin memarı, Türk dünyasının XX əsrdə yetişdirdiyi ən böyük dövlət xadimi Mustafa Kamal Atatürk XX əsrin üçüncü onilliyində milli demokratik bir dövlət yaratmaq uğrunda mübarizə apararaq öz ideal məqsədini gerçəkləşdirməyə nail olmuşdu. Belə ki, 1915-ci ildə Çanakkala savaşında, 1916-cı ildə Doğu cəbhəsində qazandığı böyük başarılarından dolayı 1917-ci ildə "İldırım Orduları" qrupunun bir bölümü olan 7-ci ordu komandanlığına təyin edilən Mustafa Kamal Paşa Alman generalı Falkenhaym ilə anlaşmadığına görə istefa verərək 1917-ci ilin oktyabr ayında İstanbula dönmüşdü. Nəhayət 15 may 1919-cu ildə Qara dəniz sahillərində Türklərlə Pon-

tusçu Rumlar arasında çıxan davamlı mücadiləni yatırmaq üçün Mustafa Kamal Paşaya bəzi əlavə səlahiyyətlər də verilərək ordu müfəttişi təyin edilmiş, ona mühüm vəzifələr tapşırıraq oraya göndərilmişdi. Ona bu səlahiyyətləri verənlər vəziyyəti tam mənası ilə anlamamış və Mustafa

Müfəttişliyin sərhədləri daxilində idi. Müfəttişliyə sərhəd olan qonşu vilayət və sancaqlar ilə kolordular (korpuslar) da Müfəttişliyin müraciətini nəzərə almaq məcburiyyətində idilər. Müfəttişlik Hərbi Nazirliyə bağlı olsa da, daha yüksək məqamlarla da görüşüb məsləhətləşmək haqqına sahib idi.

Mustafa Kamal Paşa bir milyonluq Osmanlı ordusundan 1919-cu ilə qalan 50 minlik ordunun üç yərə bölünmüş olan 3-cü ordusunun müfəttişi idi. Ona mərkəzi Ərzurumda yerləşən və komandanı Kazım Qarabəkir Bəy (Paşa) olan 15-ci Kolordu və mərkəzi Sivasda yerləşən və komandanı Rəfət Bəy olan 3-cü Kolordu tabe idi. Mustafa Kamal Paşa taktiki gediş edərək öncə bunlarla deyil, digər ordulara bağlı Kolordu komandanları və vilayət valiləri ilə danışıqlara başlamış, daha sonra bu fəaliyyətini hüquqləşdirmək və millət tərəfindən qəbul ediləcək bir hala gətirmək üçün seçilmiş nümayəndələrdən ibarət bir məclis toplamaq və o məclisin qərarlarını əsas götürərək fəaliyyətə başlamaq istəmişdi. Bu məqsədlə Mustafa Kamal Paşa 22 iyun 1919-cu ildə Amasyada bir "Bildiriş" hazırlayaraq hər tərəfə göndərmiş, toplantı yerinin Ərzurum olduğunu bildirmiş, toplantı tarixinə qədər digər vilayətlərin nümayəndələrinin Sivasə varə bildikləri təqdirdə Ərzurum Konqresinin üzvlərinin də Sivas Konqresinə qatılacaqlarını bildirmişdi...

Kamal Paşaya tapşırılmışdı ki, bölgədə asayiş və əminniyyəti təmin etsin, silahları topladaraq depolarda mühafizəsini təşkil etsin, müxtəlif yerlərdə qurulan cəmiyyətlərə silah və ordu yardımını önləsin.

Mustafa Kamal Paşa ordu müfəttişi olduğu üçün iki diviziyalı 3-cü və 15-ci Korpuslar da onun əmrində idi. Trabzon, Ərzurum, Sivas vilayətləri ilə Ərzincan və Samsun müstəqil sancaqları da

Mustafa Kamal Paşa bu vəzifə və səlahiyyətlərlə 19 may 1919-cu ildə Samsuna gəlmiş zaman artıq məmləkətin hər tərəfində məhəlli müdafiə cəmiyyətləri qurulmuş və yeniləri də qurulmaqda idi. Belə ki, Ədirnə və ətrafında "Trakya və Paşaeli Cəmiyyəti", Ərzurum və Əlazizdə "Vilayəti-Şərqiyyə Müdafiyyə-Hüquqi Milliyyə Cəmiyyəti", Trabzonda "Müdafiyyə-Hüquq Cəmiyyəti", İstanbulda "Trabzon və Heva-

mətindən onun rəsmi vəzifəsinə son verib İstanbula gətirilməsi istənməmişdi. Lakin Mustafa Kamal Paşa xalq tərəfindən sevgi ilə qarşılanmış və o, öncə Sivasə, oradan da Ərzuruma keçərək 23 iyul 1919-cu ildə orada Doğu vilayətləri Konqresini gerçəkləşdirmiş və İstanbula bir teleqram göndərərək öz vəzifəsindən istefa verdiyini rəsmən bildirmişdi. 14 gün davam edən Ərzurum Konqresi Mustafa Kamal Paşanı Konqres sədri seçmiş, bir "Nizamnamə" qəbul etmiş və bir "Bəyannamə" yayınlamışdı. Əsaslı Mustafa Kamal Paşa tərəfindən irəli sürülən, "Nizamnamə" və "Bəyannamə"də təsbit edilən əsas prinsiplər bunlar idi:

- 1) Milli sərhədlər daxilində vətən torpaqları bir bütündür, bölünə bilməz;
- 2) Osmanlı Hökumətinin çökməsi halında bütün millət bir olaraq hər cür yabançı işğal və müdaxiləyə qarşı çıxacaq;
- 3) Mərkəzi Hökumət vətənin və istiqlalın mühafizəsinə qadir olmadığı təqdirdə qayanın təmini üçün müvəqqəti bir hökumət təşkil ediləcəkdir. Bu hökumət milli bir Qurultay tərəfindən seçiləcəkdir;
- 4) Əsas məsələ milli güc və milli iradəni hakim qılmaqdır;
- 5) Xristian ünsürlərə siyasi hakimiyyət və ictimai sabitliyi pozacaq imtiyazlar verilməz;
- 6) Heç bir mandat və himayə qəbul edilə bilməz.

Ərzurum Konqresi "Nizamnamə"yə uyğun olaraq Qurultayın qərarlarını yerinə yetirmək üçün bir təmsil heyəti seçmiş və bununla da işini bitmiş hesab etmişdi.

Ərzurum Konqresindən sonra bütün məmləkəti əhatə edəcək yeni bir Qurultayın keçirilməsi üçün çalışmağa başlanmış, Mustafa Kamal Paşa 2 sentyabr 1919-cu ildə Sivasə gəlmiş, 4 sentyabrda Sivas Konqresi öz işinə başlamışdı. 7 gün davam edən Sivas Konqresi "Nizamnamə"yə əlavə olaraq bütün məmləkəti təmsil etdiyini bəyan etmiş, "Şərqi Anadolu Müdafiyyə-Hüquq Cəmiyyəti"nin adını dəyişərək "Anadolu və Rumeli Müdafiyyə-Hüquq Cəmiyyəti" adlandırmış, Qurultayda seçilən təmsil heyətinə bütün ölkəni təmsil etmə hüququ vermişdi.

(ardı gələn sayımızda)

